

HISTORICAL RECONSTRUCTION OF THE SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL CONDITION OF MEDIEVAL KHWARAZM CITIES

Xamidullaeva Gulmira Jenisbay qizi

2nd year master's student of Archaeology specialty of Karakalpak State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20374009>

ARTICLE INFO

Received: 18th May 2026

Accepted: 22nd May 2026

Online: 23rd May 2026

KEYWORDS

Khwarazm, Middle Ages, historical reconstruction, irrigation, urbanization, handicrafts, trade, Afrighids, culture, fortresses, Great Silk Road.

ABSTRACT

This article analyzes the socio-economic and cultural condition of medieval Khwarazm cities through historical reconstruction. The study examines ancient irrigation systems, agriculture, handicrafts, trade relations, urbanization processes, and cultural development in the Khwarazm region. Furthermore, the article discusses urban planning, fortress architecture, textile production, and the development of monetary circulation during the Afrighid period based on historical sources and archaeological findings. Special attention is devoted to the strategic role of Khwarazm on the Great Silk Road and its significance in Eastern civilization. As a result, the study proves that medieval Khwarazm cities were highly developed urban and cultural centers of their time.

O'RTA ASR XORAZM SHAHARLARINING IJTIMOYIY-IQTISODIY VA MADANIY HOLATINING BUGUNGI KUNDAGI TARIXIY REKONSTRUKSIYASI

Xamidullaeva Gulmira Jenisbay qizi

Qoraqalpoq Davlat Universiteti Arxeologiya mutaxassisligi 2 - kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20374009>

ARTICLE INFO

Received: 18th May 2026

Accepted: 22nd May 2026

Online: 23rd May 2026

KEYWORDS

Xorazm, o'рта asrlar, tarixiy rekonstruksiya, irrigatsiya, urbanizatsiya, hunarmandchilik, savdo-sotiq, Afrig'iyalar, madaniyat, qal'alar, Buyuk Ipak yo'li.

ABSTRACT

Mazkur maqolada o'рта asr Xorazm shaharlarining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy holati tarixiy rekonstruksiya asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Xorazm hududidagi qadimgi irrigatsiya tizimlari, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq, urbanizatsiya jarayonlari hamda madaniy taraqqiyot masalalari yoritilgan. Shuningdek, Afrig'iyalar davrida shaharsozlik, qal'alar tuzilishi, to'qimachilik va pul muomalasining rivojlanishi ilmiy manbalar hamda arxeologik topilmalar asosida tahlil etilgan. Maqolada Xorazmning Buyuk Ipak yo'lidagi strategik o'rnini va Sharq sivilizatsiyasidagi madaniy ahamiyati ochib beriladi. Natijada o'рта asr Xorazm

shaharlarining yuksak taraqqiy etgan urbanistik va madaniy markazlar bo'lgani asoslanadi.

O'rta asrlar davrida Xorazm Markaziy Osiyoning eng qadimiy va taraqqiy etgan madaniy hududlaridan biri sifatida shakllangan. Ayniqsa, Amudaryo deltasida joylashgan ushbu hudud o'zining qulay geografik o'rni, rivojlangan sug'orish tizimi, savdo yo'llari va yuksak shahar madaniyati bilan boshqa hududlardan ajralib turgan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Qoraqalpog'iston hududi "ochiq osmon ostidagi muzey" sifatida baholanib, bu yerda qadimgi qal'alar, irrigatsiya inshootlari va madaniy yodgorliklar nihoyatda ko'p uchraydi. Shu sababli bugungi tarixshunoslikda o'rta asr Xorazm shaharlarini tarixiy rekonstruksiya qilish, ya'ni ularning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotini ilmiy asosda qayta tiklash muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Zero, tarixiy rekonstruksiya nafaqat moddiy madaniyatni o'rganish, balki ajdodlarning turmush tarzi, dunyoqarashi va davlat boshqaruvi tizimini anglash imkonini beradi [4, 68-70].

Avvalo, Xorazm iqtisodiy taraqqiyotining asosiy tayanchi sug'orma dehqonchilik bo'lganini ta'kidlash lozim. Chunki Amudaryo va uning ko'plab tarmoqlari orqali keng irrigatsiya tizimlari shakllantirilgan. Manbalarda qayd etilishicha, xalq cho'l hududlariga suv chiqarib, ularda dehqonchilikni

rivojlantirgan va yangi yerlarni o'zlashtirgan. Bu holat Xorazm iqtisodiyotining tabiiy resurslardan samarali foydalanishga asoslanganini ko'rsatadi. Ayniqsa, Kelteminar, Tazabag'jap, Qiyat va Shermentap kabi qadimgi kanal tizimlari katta yer maydonlarini sug'orishga xizmat qilgan. Bugungi tarixiy rekonstruksiya ishlari davomida ushbu qadimgi kanallarning izlari aerofotosuratlar, arxeologik qazilmalar va GIS texnologiyalari orqali aniqlanmoqda. Natijada olimlar o'rta asr Xorazmida suv taqsimoti va irrigatsiya tizimi nihoyatda mukammal bo'lganini ilmiy asosda tasdiqlamoqdalar [1, 5-26].

Shuningdek, qishloq xo'jaligida turli xil ekinlar yetishtirilgani ham iqtisodiy hayotning yuksak darajada rivojlanganini ko'rsatadi. Tarixiy manbalarga ko'ra, Xorazm aholisi bug'doy, arpa, tariq, jo'xori, sholi, paxta, beda, uzum va turli bog'dorchilik mahsulotlarini yetishtirgan. Ayniqsa, paxtachilik va uzumchilik keng rivojlangan bo'lib, paxta matolari boshqa hududlarga eksport qilingan. Arab lashkarboshisi Qutayba Xorazmdan yuqori sifatli paxta gazlamalarini soliq sifatida olib ketgani haqidagi ma'lumotlar bunga dalil bo'la oladi. Demakki, Xorazm nafaqat agrar hudud, balki ishlab chiqarilgan mahsulotlarni tashqi bozorlarga chiqaruvchi iqtisodiy markaz ham bo'lgan.

Bundan tashqari, hunarmandchilik o'rta asr Xorazm iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblangan. Kulolchilik, temirchilik, zargarlik, yog'och o'ymakorligi, to'qimachilik va qurolsozlik keng rivojlangan. Ayniqsa, Burkitqal'a, Tesikqal'a, Yakke-Parsan va Mizdaxkan kabi shaharlarda olib borilgan arxeologik qazilmalar natijasida topilgan sopol idishlar, metall buyumlar, shisha idishlar va naqshinkor bezaklar o'sha davr hunarmandlarining professional mahoratini yaqqol namoyon qiladi. Kulol ustalar maxsus gumbazsimon pechlarda sopol buyumlar tayyorlaganlari haqida ma'lumotlar mavjud. Shu bilan birga, temirchilik ham taraqqiy etib, temirdan mehnat qurollari va harbiy qurollar ishlab chiqarilgan. Bu esa o'rta asr Xorazmida ishlab chiqarish texnologiyalari sezilarli darajada rivojlanganini ko'rsatadi.

Ayniqsa, to'qimachilik Xorazm madaniy-iqtisodiy hayotining muhim sohalaridan biri bo'lgan. VII-VIII asrlarda Xorazm O'rta Osiyoning mashhur to'qimachilik markaziga aylangan. Yakke-Parsan va Burkitqal'a hududlaridan topilgan jun, ipak va paxta matolari yuqori sifatli bezaklar bilan ajralib turgan. Matolardagi qo'chqor shoxi, geometrik shakllar va o'simliksimon naqshlar o'sha davr estetik didi va ramziy tafakkurini aks ettiradi. Shu tariqa, Xorazm aholisi moddiy madaniyat bilan bir qatorda yuksak badiiy tafakkurga ham ega bo'lgan [3, 128-135].

Biroq o'rta asr Xorazm shaharlarining ahamiyati faqat iqtisodiyot bilan cheklanmagan. Ular yirik urbanistik va ma'muriy markazlar sifatida ham shakllangan. Manbalarda

qayd etilishicha, qal'alar ikki yoki uch qismdan iborat bo'lib, birinchi qismida aholi yashagan, ikkinchi qismida esa ustaxonalar va bozorlar joylashgan. Yirik shaharlarda ark, shahriston va rabod tizimi mavjud bo'lgan. Masalan, Qiyat shahri uch qismdan iborat bo'lib, mustahkam mudofaa devorlari va suv bilan to'ldirilgan xandaqlar orqali himoyalangan. Bu esa Xorazm shaharsozligi Sharq urbanistik madaniyatining rivojlangan namunalaridan biri bo'lganini anglatadi.

Shuningdek, tarixiy rekonstruksiya jarayonida o'rta asr Xorazmida ijtimoiy tabaqalanish ham chuqurlashgani aniqlangan. Tarixiy manbalarda jamiyatda dehqonlar, hunarmandlar, savdogarlar, ruhoniylar, harbiylar va yirik yer egalari mavjud bo'lgani qayd etiladi. Ayniqsa, feodal munosabatlarning shakllanishi natijasida boy yer egalari va oddiy xalq o'rtasidagi tafovut kuchaygan. Shu bilan birga, mahalla va jamoa tizimi aholining kundalik turmushini tartibga solgan. Bu esa o'rta asr Xorazm jamiyati murakkab ijtimoiy tizim asosida shakllanganini ko'rsatadi [5, 322-325].

Madaniy jihatdan esa Xorazm Sharq uyg'onishining yirik markazlaridan biri hisoblangan. Bu hududda Abu Rayhon Beruniy, Muhammad al-Xorazmiy kabi buyuk allomalar yetishib chiqqan. Manbalarda Abu Rayhon Beruniy nomi alohida tilga olinib, uning ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasi ta'kidlangan. Ayniqsa, matematika, astronomiya, geografiya va tarix fanlari Xorazm ilmiy muhitida yuksak rivojlangan. Islom dini kirib kelishi bilan esa masjidlar, madrasalar va ilm markazlari soni ko'paygan. Shu

tariqa, Xorazm nafaqat iqtisodiy markaz, balki yirik ilmiy va ma'naviy markaz sifatida ham tanilgan [2].

Savdo-sotiqning rivojlanishi ham Xorazm shaharlarining iqtisodiy qudratini yanada oshirgan. Buyuk Ipak yo'li orqali Xorazm Sharq va G'arb mamlakatlarini bog'lovchi strategik hududga aylangan. Manbalarda VII–VIII asrlarda Xorazm savdogarlari Qora dengiz bo'yi, So'g'd, Shosh va Yettisuv bilan iqtisodiy va madaniy aloqalar olib borgani qayd etiladi. Savdo munosabatlarning rivojlanishi natijasida pul muomalasi ham kengaygan. VII asrda Xorazmda pul islohoti o'tkazilib, mis va kumush tangalar zarb etilgan. Bu esa davlat iqtisodiyotining barqaror va markazlashgan tizim asosida boshqarilganini ko'rsatadi.

Biroq XIII asrda mo'g'ullar istilosi Xorazm sivilizatsiyasiga katta zarba bergan. Ko'plab shaharlar vayron qilingan, sug'orish tizimlari buzilgan va savdo hayoti izdan chiqqan. Shunga qaramay, mahalliy xalq o'zining mehnatsevarligi va tajribasi orqali iqtisodiy hayotni qayta tiklagan. Bu holat Xorazm xalqining tarixiy bardoshlilikini va madaniy davomiyligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda tarixiy rekonstruksiya ishlari arxeologiya, antropologiya, geoinformatsion texnologiyalar, raqamli modellashtirish

va tarixiy xaritalash usullari asosida olib borilmoqda. Tuproqqal'a, Ayoqqal'a, Yakka-Parsan, Burkitqal'a va Mizdaxkan kabi yodgorliklar o'rganilishi orqali o'rta asr Xorazm shaharlarining iqtisodiy va madaniy hayoti qayta tiklanmoqda. Ayniqsa, qadimgi kanal tizimlari xaritalari orqali o'rta asr irrigatsiya tizimining murakkab va keng tarmoqli bo'lgani aniqlangan. Shu bilan birga, topilgan tangalar, me'moriy qoldiqlar va hunarmandchilik buyumlari Xorazmning o'rta asrlarda yuksak taraqqiy etgan davlatlardan biri bo'lganini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o'rta asr Xorazm shaharlarining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti o'z davri uchun nihoyatda rivojlangan sivilizatsiya namunasi bo'lgan. Sug'orma dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq, urbanizatsiya va ilm-fan taraqqiyoti Xorazmni Sharqning eng yirik madaniy markazlaridan biriga aylantirgan. Shu bilan birga, bugungi tarixiy rekonstruksiya ishlari ushbu buyuk sivilizatsiyaning moddiy va ma'naviy merosini yanada chuqurroq o'rganishga imkon bermoqda. Natijada Xorazm nafaqat o'tmish tarixining muhim qismi, balki bugungi milliy o'zlik va madaniy taraqqiyotning tarixiy ildizi sifatida ham alohida ahamiyat kasb etmoqda.

References:

1. Arzhantseva, I. A. (2015). The Khorezmian expedition: Imperial archaeology and Faustian bargains in Soviet Central Asia. *Public Archaeology*, 14(1), 5–26.
2. Rayhon, B. A. (1968). Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. Tanlangan asarlar. T. 1. Toshkent: «Fan».
3. Tolstov, S. P. (1948). *Drevniy Horezm*. Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

4. Xoliqova, R. E. (2020). O 'zbekiston tarixi. Toshkent: Turon-Iqbol.
5. Yangiboyeva, M. R. (2025, December). XORAZM ARXEOLOGIK YODGORLIKLARNING O'RGANISH TARIXI. In Conferences (Vol. 1, No. 8, pp. 322-325).